

Narodila jsem se v roce 1929 v Turni nad Bodvou. Měla jsem čtyři sestry, starší Ilonu, Zitu a Brigitu, mladší Agátu a bratra Otu. Otec se živil jako brusič, chodil z vesnice do vesnice. Matka chodila s ním a opravovala deštníky. Měla také tkalcovský stroj a tkala látku nebo úzkou šňůru na věšení prádla. Chodívala s tátou a prodávala to. Někdy jezdili až do Košic na trh. Dělali to až do doby, než přišli Němci, než odjeli do koncentráku.

Kde jsme bydleli, bylo hodně Romů, ale oni bydleli od nás, stranou od vesnice. My jsme bydleli na hlavní ulici, tamti byli ještě chudší. Na rozdíl od otce a matky, kteří se živil čestně, oni museli chodit žebrať. Žili v baráčkách z valků (nepálených cihel), které si sami postavili. Tam bylo hodně chudých cigánů. My jsme bydleli normálně. Hlavně já, nikdy jsem se necítila být cigánkou, to slovo jsem nenáviděla. Dodnes tomu nechci věřit. Asi jsem míšenka. Matka snad měla otce Neroma. Vedle nás ve vesnici už bydleli samí Neromové.

Bydleli jsme v oblasti, kde za Masaryka bylo Československo, pak to ale zabral Miklós Horthy. Za války už jsme byli zase jenom pod Maďary. Doma jsme mluvili jedině maďarsky, i ve škole, i když jsme měli hodinu slovenštiny. Před válkou jsme všichni chodili do školy, i nejmladší Agáta, ale ta neměla možnost dlouho chodit, protože pak přišla ta válka. Když jsme přišly ze školy, najedly jsme se, a pak jsme chodily všechny, já, Zita, Brigita i nejstarší Ilonka pomáhat k sousedům na pole, za jídlo a za ošacení. Šaty mi dali všude, ale boty nikdo nedal.

Táta chodíval i za války brousit na náměstí, kam lidé nosili nože, nůžky, protože se museli nějak živit. V té době tam byli Němci. Mezi nimi byli i Maďaři, protože Maďaři se spojili s Němci. Maďarský prezident se zaprodal. Neměli jsme potíže jenom s Němci, ale i s maďarskými esesáky. Kvůli penězům to dělali nebo kvůli čemu, že nás terorizovali, ale hlavně Němci – ty nás vyhazovali z baráku, že tam budou oni bydlet. Nejdřív odvedli tři sestry. Ty nejstarší. Mně v té době bylo patnáct, Agátě sedm a bráchovi dvanáct. Otec se při práci seznámil s jedním maďarským esesákem. On byl antifašista, nenáviděl Němce, tak chodíval k nám – a kvůli nám přišel o život. Vyprávěl tátovi o válce, že už brzy, nejdříve za rok, by už měla skončit. Jeden jeho kamarád, který byl už spíše fašistický, pozoroval, že k nám dost často chodí donášet, takže ho dali do lochu, mučili ho, umřel. Ještě téhož večera přišli pro rodiče, vzali je jako politické vězně. Oni museli rodiče ven, na dvůr, do sněhu, ani svetr si nestačila vzít matka na sebe. Tam museli stát. My, tři děti, jsme zůstali vevnitř a oni prohledávali, jestli tam nenajdou nějaké papíry, ale nic takového nemohli najít. Tak všechno rozházeli, prohledávali. Na mne zařval jeden esesák: Jsi ještě poctivá? A já jsem se dala do breku, a ten druhý Němec mu začal vysvětlovat, že teď nemají čas na takové věci.

Pak odešli a odvedli rodiče na radnici, kde bývaly takové kobky. Tam je drželi několik dní, o hladu. Dokud se jich tam nenahromadilo víc. Pak přišel jeden známý, tady se jim říkalo odboráři, civilové. Znal našeho otce moc dobře, nosil jim tam i jíst. Pak mi přišel i říct, že je odvezli do koncentráku. Koňským povozem. Radil jim, že můžou utéct, že on je jako na maďarských hranicích předá. Nevím, kam až je měl vést. Že s tím druhým se domluví, aby je pustil. Ale že se nesmějí vrátit domů dřív jak za měsíc, dokud tam budou ty samí Němci. Ale tamten druhý se asi bál, protože za všechno popravovali, tak to neudělal, protože rodiče se nevrátili. Celou noc jsme nespali, pořád jsme čekali, kdy se vrátí, malá sestra pořád brečela, kdy už přijde matka, do rána jsem nespala, až ráno nám to přišel říct ten pán. Co jsem měla dělat, musela jsem se sama starat. Zima byla, hlad, nebylo ani co jíst.

V té době už byli všichni Romové odvedeni do koncentráku. Strejda, teta, tedy tátův bratr i s rodinou. Zkrátka já jsem sháněla, chodila jsem od baráku k baráku žebrot. Někdo dal, někdo nedal, o topení jsem se musela starat. Jednoho dne tam přišli zase Němci a rozstříleli tam těch pár kousků nábytku, co jsme měli, že musíme jít z toho baráku ven. Jim to bylo jedno, že jsme děti. Já jsem nebyla škaredá, jako jsem teď, byla jsem hezká, tak jsem se musela mazat sazí a hlínou. Bála jsem se znásilnění. Museli jsme z toho baráku ven, protože z té strany, jak jsme bydleli, měli snad útočit Rusáci. I ostatní lidé museli. Tak jsem si všimla, že někteří lidé jdou, tak jsme šli za nimi. Utíkali jsme se samými Neromy. Ti ostatní Romové už byli dávno pryč, dávno vyhnání. Vzali jsme si jenom peřinu, abychom se někde, kde nám dají nocleh, měli čím přikrýt, a tak jsme putovali za nimi.

Vždycky v noci bývaly nálety, lidé se rozprchli, a já když jsem slyšela, že letí ta bomba, tak jsme si lehli, to nás otec učil, protože oni prožili první světovou válku. Takže jsme si nevšimli, kam se poděli ty ostatní lidé, ti sousedi. Že jsme zůstali my sami tři. No, a tak jsme se dostali do první vesnice, už to bylo večer. Jedna selka nám tam dala kousek chleba, trochu mléka a dovolila nám spát ve stodole. Jenomže tam asi spávali vojáci, tam jsme dostali vši. Plno do hlavy. Já jsem měla dlouhé husté vlasy. Tam jsme taky nemohli zůstat, dost se tam střílelo, tak jsme museli zase dál. Až jsme se dostali do městečka Jasov. Jeden člověk nám poradil, abychom si zašli do kláštera, že nám tam dají najíst. Tak nám dali najíst, dodnes se pamatuji, fazole na husto a párek k tomu. Za celou tu dobu, co rodiče byli pryč, tak jsme se pořádně nenajedli. Ta jedna jeptiška říkala, že jestli nás někdo ubytuje, jestli nás někdo nechá u sebe, můžeme tam kdykoliv jít na oběd nebo na večeři. A ještě nám řekli, že máme nárok chodit od baráku k baráku, že ti lidé nám mají pomáhat – takovým lidem, kteří byli vyhnáni z domova, a navíc nezletilým dětem. Jenomže ty lidi byli lakomí. Cítila jsem tu dobrou vůni, co vařili, a oni nám nepodali ani chleba, málokdo nám dal. U jedněch lidí nám dali jednu místnost, ale ne jenom nám, bylo tam víc lidí. Tak nás tam nechali. Byli to cikáni. Taky nás nechali někdy přespat. No ale tam se nám naskytlo už zůstat, tak jsme tam zůstali s těmi dalšími lidmi.

Nedaleko byla kasárna, tam vařili pro vojáky. Tam jsem musela taky chodit žebrot a shánět jídlo. Tak jsme se dozvěděli, že tam zakopávají vnitřnosti z prasat a ze slepic. Je to ostuda o tom mluvit, ale musím říct, že je to tak, že jsme to chodili vyhrabávat. Jedli jsme, co se dalo. No, pak byl zase veliký nálet, ale bylo to naštěstí odpoledne. Lidé utíkali do cihelny, kde byl velikánský sklep. Tak my jsme utíkali stále tam, kam jdou ti další lidé. Už jsme tam byli, ale přišli Rusáci. Tam právě se nejvíc střílelo, tak jsme z toho sklepa museli ven. My jsme utíkali, ti lidé zase běželi jinam, my jinam a padaly bomby, ale nám se všechny vyhýbaly. Nás Bůh chránil. Takže jsme zase zůstali jenom my tři a šli jsme.

Dostali jsme se na jednu samotu. Jedna paní, manželka měla na frontě, nás tam nechala asi týden. Ráno, když jsem vstávala, viděla jsem po dvoře postřílené slepice. Tenkrát byly veliké mrazy, tak byly zmrzlé. Tak takové jsme jedli, proto jsem tak nemocná. Ostatní, když už v Jasově byli Rusové, věděli, že se tam už dá vrátit, že se dá také vrátit domů, že už u nás bude taky klid. Já jsem nebyla tak chytrá jako ostatní, to mě vůbec nenapadlo. My jsme šli furt dál, kde to ještě nebylo zabrané, kde se ještě střílelo. Bála jsem se znásilnění. To mě vzal Němec za ruku, tahal mne. Děti začaly křičet: Kam mě vedou? Našel se mezi nimi naštěstí vždycky jeden takový, který se snad kvůli dětem slitoval.

To bylo asi v lednu, kdy jsme se toulali, březen, duben, ještě déle, už bylo krásné počasí, když jsme se vrátili domů. Měli jsme půlku baráku pryč. Dalo se bydlet akorát v kuchyni. To už byli doma i někteří

sousedí. Tak jsem jednu ženu poprosila, aby mi poradila, co mám dělat s vlasy plnými vši. Dala mi takový hřeben na vyčesávání. Vši padaly jako bych měla písek ve hlavě. Hlavně mně, protože jsem měla strašně husté vlasy. Ty vši tak svědily, že jsme se neustále museli škrabat. Jak jsme se škrabali, tak se nám udělaly boláky v hlavě. V těch bolákách byly ty vši – no to bylo strašné. Když jsme se vrátili domů, po válce, bylo to stejně těžké s jídlem a s topením, jako za války. Až na to, že už nebyly mrazy. Musela jsem se ale dál starat o jídlo, o sourozence. Matka mého budoucího švagra, co si pak vzal moji sestru, mi nakoupila krepové papíry, sehnala dráty a ukázala mi, jak se mají dělat růžičky a kytičky. Vzala mě s sebou a já jsem prodávala ty kytičky z krepového papíru za jídlo a sem tam i za pár halířů. Tak jsme živořili. V té době už byla osvobozena i Osvětim, kde byly moje sestry...

Zapomněla jsem říct, že rodiče v Osvětimi se setkali se sestrami. Vídali se. Ale otec onemocněl. Němci tenkrát věděli, že Rusáci nejsou daleko, tak ty nemocné likvidovali. Házeli je do ohně, ani nečekali, až umřou, ještě živé. Můj strejda koukal na to, jak otce hází do ohně. A matka byla zařazena do transportu mezi staré. Ona ještě nebyla stará, bylo jí asi 44, ale tam strašně zestárla. Aby nebyla sama, šla sestra Ilona s ní. Nějak se jí podařilo dostat do toho transportu. Jenomže oni nevěděli, kam je vezou. Když už byli několik kilometrů od toho tábora, tak slyšeli, že letí letadla, a dost nízko. No a jeden mladý muž, co se tam dostal, věděl, co je čeká: jak ta německá letadla letěla, tak blízko, že samopalu je postříleli. Ten chlap si lehnul dřív, než ho trefili. Ty postřílení padali na něj. Právě tak se sestra Brigita dozvěděla, jak umřela matka a sestra Ilona. Sestra Zita byla v té době již hodně nemocná. Když tam přišli Rusáci, hodně se o ně postarali, mohli se vykoupat, dali jim jídlo. Sestry Zita a Brigita potom dostaly povoz domů. Z vesnice do vesnice musely střídat povoz domů, protože vlaky nejezdily, vezli je koňmi. Načež sestra Zita byla už tak nemocná, že ji chtěli nechat v nemocnici. A ona chtěla furt domů. Doma chtěla umřít. Potom byla už v Liptovském Mikuláši, dost blízko od Košic a my od Košic bydlíme už jen 40 kilometrů. Už ale dál nemohla a souhlasila, že zůstane v té nemocnici. Když dovolí, aby tam s ní zůstala i sestra Brigita. Doktoři věděli, že už jí moc času nezbývá, tak dovolili. Tak tam zůstala a třetí den najednou dostala chuť na jídlo, sestra Zita. Dostala chuť na něco dobrého, co matka vařivala – na fazolovou polévku. Doopravdy jí ji udělali. Najedla se a řekla: A teď bych si chtěla lehnout. Položila Brigitě hlavu na klín a tak ležela a chvíli mluvila o nás, o rodičích a pak se jí udělalo špatně, plíce, jak shnily, všechno vyzvracela a tak umřela. Skonala Zita a sestra Brigita nevěděla, co má dělat, jestli má počkat na pohřeb. Co tam budu sama dělat, říkala si. Omdlím tam, spadnu za ní do té jámy. Tak odpusť mi, sestřičko, ale nezůstanu, pospíchám domů, za sestrami a bráchou. Přišla domů nějak koncem května, to už jsme byli doma a stavěli nám nový barák, dělali to jako pro sirotky. Takový malý 1+1, ale přece. Muž mé sestry Ilonky byl odvedený na nucené práce, jeden strejda na frontě, druhý i se ženou v koncentráku i s mými rodiči. Všichni se vrátili, z koncentráku i z fronty. I když strejda a švagr se vrátili až za dva, za tři roky.

Sestra Brigita měla ženicha ještě před válkou, ten už zase byl doma. Zase se o ni ucházel, takže se brzy vzali. Myslela jsem, že bude dobře, jenomže on nebyl tak dobrý, jak se zdál. Vyčítal sestře Brigitě vždycky večer, když jsme usínali, že nás musí živit. Jednoho dne hlásil rozhlas, že berou sem do Čech na práci sedláci, že vlak je zadarmo. Nebyl to vlak, byly to jen nákladní vagóny, že jsme museli sedět na prknech. Vzala jsem si do hlavy, že pojedu. Ještě jedna kamarádka, s kterou jsem dříve chodila do školy,

a bráchu jsem si vzala s sebou. Nebylo mu ani 13, mně ani 16. To bylo v roce 1945, asi dva nebo tři měsíce po válce.

Přivezli nás do Přelouče, na dvůr cukrovaru. Tam přijeli sedláci a vybírali si, jako když prodávají otroky. Mě si vybral jeden sedlák a já jsem držela bráchu za ruku, že bez něj nikam nepůjdu, že jedině s ním. No tak souhlasil. Nikdy v životě jsem nic takového nedělala. Když jsme jednou na poli nakládali seno na žebříňák, tak jsem ho píchla do nohy, nechťíc, protože jsem nevěděla, že nemám vidle položit až k jeho nohám. Tak nás vyhodil. Byla to vesnice a o několik baráků dál pracoval jeden mladík od nás, tak jsme šli tam, jiná možnost nebyla. On byl ochotný nechat práci pro sedláka, aby nás odvedl o kus dál, kde pracovali další známí. To bylo ještě soukromnictví. Vzali nás tam do práce, zůstali jsme tam dělat. Bylo to dost těžký, obtěžovali mě tam mužský. Všude číhalo nebezpečí, i když bylo po válce. Bratr furt brečel, že chce domů. Povídám mu: A ke komu? Ke komu chceš domů? On furt jenom: Domů, domů... Když jsme dostali první výplatu, jeli jsme domů, i s tou kamarádkou. Ona mi po nějaké době říkala, jestli bychom nejely jenom spolu, bez bratra, zpátky do Čech. Sehnala mi peníze na vlak a jely jsme znova.

Tenkrát jsem se dostala do dobrých rodin, měli mě rádi. Když už sjednocovali, musela jsem od sedláka odejít a šla jsem pracovat do Tesly. Tam jsem se stala brzy úderničkou, i když jsem nevěděla, co to je. Byla jsem strašně šikovná. Čeština mi šla strašně rychle. Jak jsem se začala učit česky, tak jsem i četla. Každý se mi divil, jak můžu číst, když tak málo umím česky. Ale vždyť písmena jsme měli stejný, až na ty háčky. Pak jsem se dozvěděla od Brigity, že bratr je v Ústí. Tak jsem dala v Tesle výpověď. Sestra Brigita rodila každý rok. Sestra Agáta zůstala u sestry Brigity, zůstala doma, i když švagr na ni nebyl moc dobrý.

Když mi bylo dvacet, jela jsem domů, ke Košicím, kde jsem si našla práci ve Velké Idě, kde se právě stavělo. Pracovalo tam víc lidí od nás. Tam jsem se seznámila se svým manželem Arpádem. Začal na mě dělat oči. Mně se do té doby nikdo nelíbil. Ale on byl můj osud. Můj trnitý keř. Do roka jsme žili spolu. Jeho rodiče postavili u nás v Turni barák a v něm jsme bydleli. Ještě před svatbou jsme měli syna a pak Arpáda odvedli na vojnu. Tam se dozvěděl, že kdo se chce dostat z vojny o tři měsíce dříve, může jít dělat do Jáchymova na šachtu. Tak se tam přihlásil a pracoval nahoře v lomu. Jáchymov tenkrát bylo uzavřené město, nikdo tam nesměl. Já jsem se tam dostala na cizí občanku. Asi měsíc jsem nechodila ven, aby si mě nikdo nevšiml, aby mě nikdo neudal. Lidé byli zlí i po válce. Pak se to ale malinko změnilo, zákazy se zrušily a já mohla normálně chodit ven. Chtěla jsem jít do práce, ale manžel mě nechtěl pustit. Chtěl mít doma uvařeno a naklizeno, když přijde z práce. Takže jsem byla stále v domácnosti. Pak se to ale změnilo, můj manžel začal s kamarády chodit za děvčaty na zábavy. Byl strašně na ženský, a já s tím nic nemohla dělat. Měli jsme spolu tři syny, ale pak jsme se rozvedli. Zůstala jsem už napořád v Jáchymově.

Hned jsem si našla zase práci v Tesle. Dalo se vydělat. Byla to úkolová práce a byla jsem moc spokojená, nic mi nechybělo. Až na to zdraví. Z toho, jak jsme byli ve válce o hladu, jedli jsme mršiny a přechodila jsem žloutenku, mám následky celý život.